

DEN POSTKRITISKA LÄSNINGEN

REFLEKTION

Anders Öhman När jag läser Rita Felskis *The Limits of Critique* får jag stundtals samma känsla av befrielse som när jag första gången läste Dick Hebdiges *Subculture. The Meaning of Style* från 1979. Hebdige var då knuten till det med tiden så berömda Centre for Contemporary Cultural Studies i Birmingham, och det jag tyckte var spännande var att Hebdige kunde förstå punkmusik och punkestetik som en förhandling med det omgivande samhället för att komma till rätta med dess krav och skapa något nytt. Likadant var det med andra företrädare inom fältet Cultural Studies. De analyserade allt från mods och rockers till kärleksromaner för att visa hur olika kulturfenomen aldrig var entydiga utan erbjöd både identifikation och motstånd.

Med tiden blev jag dock alltmer besviken på utvecklingen inom Cultural Studies. Det skedde en rörelse bort från de olika estetiska uttrycken, oavsett om dessa handlade om klädstilar eller romaner, till ett fokus på brukarnas olika kulturer. Det blev kort sagt mer sociologi än kultur och uppmärksamheten flyttades från *mötet* mellan texter och läsare till att huvudsakligen handla om läsarnas reception av texterna.

Konsekvensen var att de kulturella fenomenen i sig förringades till förmån för mer abstrakta resonemang om de samhällsliga strukturernas betydelse.

Trots att Rita Felski vid flera tillfällen påpekar att hon har sina rötter i Cultural Studies, och i det Paul Ricœur kallat misstankens hermeneutik och i post-strukturalismen, är det dessa tre hon kritiserar och söker övervinna i den postkritik hon vill lansera. Både begreppet ”postkritik” och titeln på hennes bok, *The Limits of Critique*, visar att det inte är någon omstörtande kursändring hon tänker sig för litteraturstudiet. Snarare handlar det om vad hon ser som en nödvändig förändring men som ändå tar tillvara de teoretiska landvinningar som faktiskt gjorts.

Framför allt innebär det att som litteraturvetare ta de litterära verken på allvar och undersöka vad de gör i samhället och kulturen. Kärnan i hennes kritik av Cultural Studies, kritisk teori, psykoanalys, poststrukturalism och dekonstruktion är att de alla på olika sätt reducerar det litterära – eller kulturella – verket till att endast bli ett uttryck för en social kontext, för språkets formativa strukturer eller för omedvetna processer. Ett av många exempel hon nämner är Tony Bennett, välkänd teoretiker inom Cultural Studies, vars receptionsestetik hon menar nedvärderar den litterära texten.

Texten är enligt honom ingenting i sig utan makten ligger i de diskursiva och intertextuella determinanter som organiserar och driver fram läsandets praktik.

För att kunna erbjuda en mera konstruktiv – och positiv – syn på den litterära textens förmåga att skapa nya betydelser för läsaren, tar Felski hjälp av Bruno Latour och den så kallade aktör-nätverksteorin (ANT). I mötet mellan texten och läsaren uppstår nya tillhörigheter, nätverk och sammanhang som i sin tur formar samhället och kulturen. När jag i läsningen av Felski är nära att dra slutsatsen att det hon efterlyser bara är en annan attityd till texten än den misstänksamma, kritiska läsningen, bemöter hon genast invändningen. Det handlar inte bara om att förändra ett stämmingsläge, utan om att det finns ett allvarligt felslut i teorierna. De lämnar helt enkelt inte plats för insikten att litterära texter kan skapa ny mening och ge plats för det oförutsägbara och oväntade. I stället bekräftar de sina egna dystra och, som det tycks, ödesbestämda prognoser i en evigt upprepande tautologi.

Det finns även ett filosofiskt skikt i Felskis tänkande som anknyter till Wittgenstein och som Toril Moi utreder djupare i sin nyutkomna bok *Revolution of the Ordinary* (2017). Så kallade vanliga läsaes reaktioner på det lästa är aldrig helt förutsägbara och möjliga

att kontrollera. Kring de teorier Felski kritiserar skapas också tillhörigheter, förbindelser och nätverk, som ofta förenas i ett underskattande av de sätt på vilka ”vanliga” läsare läser. Som Terry Eagleton formulerar det i en recension i *London Review of Books*: ”In its disdain for the common life – for what is familiar, natural and habitual – critique is the true inheritor of high modernism.”¹

Det är så jag tänker mig att *The Limits of Critique* kan vara välgörande för litteraturvetenskapen i Sverige. Teorier är oundgängliga, i likhet med litterära texter erbjuder de modeller och möjligheter till nya sätt att se, men de bör inte förlora kontakten med litteraturens konkreta gestaltningar. Då riskerar de att bli abstrakta och dogmatiska. Eller som Michail Bachtin uttrycker det: Ett verk introducerar alltid något nytt och det är bara när ens hållning är dogmatiskt orörlig som inget nytt tycks finnas i det – dogmatikern vinner aldrig något, han kan aldrig berikas. En person som tolkar ett verk får aldrig fränsäga sig möjligheten av att våga förändras eller överge redan färdiga ståndpunkter och hållningar.

1. Terry Eagleton, ”Not Just Anybody”, i *London Review of Books*, vol. 39, 2017:1.

REFLEKTION

Jan Holmgaard Innan vi försöker besvara frågan vad postkritik är bör vi kanske haka av prefixet för ett ögonblick och istället fråga oss: vad är *kritik*? Skall vi uppfatta termen allmänt som *kritike techné*, konsten att använda omdömet, eller handlar det, som hos exempelvis Kant, framförallt om att undersöka själva premisserna för förnufts- och omdömesförmågans verksamheter? Kanske bör

vi, som Foucault, betrakta kritiken som sprungen ur motståndet mot att behöva underordna oss dogmatiska och doktrinära idéer om världen, och därmed betrakta kritiken som en generell *attityd* i uppgörelsen med dominerande ideologier?¹ Termen är svårfångad.

I Rita Felskis uppmärksammade *The Limits of Critique* får den representera ett enormt fält av teorbildningar, från den nykritiska skolan fram till samtida genus- och queerteorier.² Dessutom rör det sig om teorier som ofta överskrider gränsdragningarna

för filosofi, politik, sociologi, psykoanalys, litterära studier och så vidare. Felski ser en sammanhållande länk i hermeneutiken som förmedlare av denna vittfattande tradition. Därmed handlar kritik, liksom all hermeneutik, om förståelse. Den kan, för att nu knyta an till Gadammers och Ricceurs historieskrivning, vara epistemologisk, som i den romantiska traditionen hos Schleiermacher. Men den kan även, i Heideggers efterföljd, vara ontologisk. Tolkning handlar då inte endast om att förstå en texts enskildheter i syfte att avkoda en övergripande innebörd. Förståelse är kopplat till själva *varat*, en integrerad och nödvändig del av vår existens.

Enligt Felski genomsyras hela den kritiska traditionen av ett särskilt kynne, ”a critical mood”, vilket också kan formuleras som en ”misstänksamhetens hermeneutik”.³ Det är en term som ofta upprepas inom den postkritiska debatt som Felski och andra initierat. Det är intressant att termen tillskrivs Ricceur, trots att den för en minst sagt perifer tillvaro i hans texter om hermeneutik.⁴ För Felski signalerar termen en immanent misstänksamhet i mötet med texten, en avog och kritisk inställning som gör att texter avkodas och dechiffreras, där dolda innebörder och opålitliga berättare demaskeras, där texter och kontexter utsätts för politiserade granskningar i avslöjandet av fundamentala maktstrukturer och ideologier. Ett av kritikens viktigaste kännetecken, enligt Felski, är att vara *negativ*, att i misstänksamhetens namn fälla negativa omdömen och att principiellt fungera som ”a negative act”.⁵

Felski, som själv är noga med att framhäva sin skolning i det kritiska tänkandets tradition, anser att kritikens misstänksamma hållning, dess negativa kynne, inte längre producerar tillräckligt fruktbara humanvetenskapliga resultat. Kritiken har hamnat i en självbekräftande negativ spiral av ändlösa upprepningar. Hon föreslår därför en postkritisk hållning, snarare än en antikritisk sådan, som en möjlig väg att förnya det humanistiska tänkandet. Här tar Felski stöd i en samtida fransk debatt (därav troligen hennes förkärlek för den frankofila versionen av termen ”critique”),

där kanske framförallt Yves Cittons idé om en affektiv hermeneutik och Marielle Macés studier om läsandets ontologi bör framhävas som inspirationskällor.⁶

Postkritisk läsning handlar inte främst om analytisk avkodning av texter utan om hur texter aktualiseras i läsakten och får betydelse utifrån de affekter, känslor och tankar som väcks hos den som läser. Denna omorientering, menar Felski, skall uppfattas så att en postkritisk hermeneutik varken sysslar med att tolka själva texten, eller läsarens liv, utan är upptagen med frågan om ”where and how the two connect”.⁷ Det är symptomatiskt att Felski vänder sig till klassrummet när hon skall illustrera postkritikens praktik. Hon beskriver hur studenterna i en klass uppmanades att bejaka en affektiv hermeneutik genom att de ombads att arbeta med texter utifrån de känslor av exempelvis empati och igenkännande som dessa texter väckte hos den enskilde studenten.

Vi behöver knappast erinra oss den långa tradition av receptionsteori som här i det närmaste förbises, eller de idéer om ”reader-response” som dominerat några decennier av litteraturdidaktik och som inte heller tycks ha någon plats i Felskis framställning. Varje lektor känner väl till behovet att i seminarierummet aktualisera dammiga texter genom att uppmantra studenternas förmåga att hitta berörningspunkter mellan texten och den verklighet de själva orienterar sig i och som de försöker förstå och tolka med litteraturens hjälp (i enlighet med den ontologiska hermeneutikens insikt). Men i Felskis framställning verkar något annat stå på spel, något som skall bryta med kritikens misstänksamma sinnelag. Det är uppenbart att studenternas affektiva delaktighet i tolkningen skall alstra positiva värden och bidra till att avvärpa kritikens negativa och distanserade hållning.

Utifrån en svensk horisont kan det tyckas en smula ironiskt att diskutera behovet av postkritik, eftersom kritiken, åtminstone i den kontinentala tradition som Felski tecknar konturerna av, historiskt haft en ganska svag ställning vid våra institutioner. Vår germaniserade etikettering av ämnet litteraturvetenskap har inte

alltid varit villig att omfatta de discipliner och metoder som på mer framstående lärdomsanstalter gått under beteckningen "literary criticism". På senare år har de tvärvetenskapliga initiativen, liksom framväxten av separata utbildningsprogram i "kritisk teori" och "kritiska studier" dock vittnat om en omsvängning. Därför är Felskis bok ändå viktig att förhålla sig till.

Kritik måste alltid inbegripa självprövning och i det avseendet verkar Felski helt inom kritikens tradition. I själva verket är stora delar av hennes bok ett exempel på det slags "critical mood" som hon vill ifrågasätta. Jag menar dock att hon samtidigt ventilerar en förment *antikritisk* hållning som det finns anledning att diskutera och ta på allvar, inte minst för att den har implikationer bortom kritikens metoder och praktiker.

Vi bör erinra oss att Felski är en prominent och profilerad professor. Hon är huvudredaktör för den prestigefyllda tidskriften *New Literary History*. Dessutom har hon nyligen tilldelats stora resurser för att bedriva en nyorientering inom kritikens och humanvetenskapens fält.⁸ Felski är en forskare med betydande inflytande. Det är i ljuset av den positionen, och med risk för att låta som en negativ och slentrianmässig foucaultian med intresse för ideologi och maktstrukturer, som jag läser nedanstående passage i *The Limits of Critique* där Felski introducerar det postkritiska läsandet. Felski, som propagerar för positiva och affirmativa läsarter, inleder *negativt*. Men hon skrider inte fram med misstänksamhet, utan snarare med bestämdhet. Sålunda stakar hon ut riktningen för vad som *inte* bör finnas med i en postkritisk läsart, vad som helt enkelt bör transporterats bort från verksamheten:

These are some of the things that a postcritical reading will decline to do: subject a text to interrogation; diagnose its hidden anxieties; demote recognition to yet another form of misrecognition; lament our incarceration in the form of contain-

ment; read a text as a metacommentary on the undecidability of meaning; score points showing that its categories are socially constructed; brood over the gap that separates word from world.⁹

Notera att det här bara är ett urval ("some of the things") av de kritiska förhållningssätt som bör undvikas för att ge plats för en affirmativ igenkänningspolitik där affektermeneutiken kan ställas i centrum. En logisk följdfråga är vad som händer när den enskildes igenkänning tangerar någon av ovan nämnda, "negativa" fenomenen? Bäva månede den tolkare som i enlighet med Emma Bovarys läsvanor, plötsligt tycker sig erfara hur en avgrund öppnar sig mellan verklighet och fiktion.¹⁰

Felski har alldeles rätt när hon hävdar att kritik utövas "underifrån", i motstånd mot en privilegierad position, i misstänksamhet mot en etablerad ideologi, och med vaksamhet mot doktriner och påbud.¹¹ När Felski vill göra upp med vad hon uppfattar som en rådande tendens inom kritiken, stakar hon ut en egen ideologisk utgångspunkt, basen för en postkritisk maktstruktur. Den kommer snubblande nära Sokrates berömda förbudskatalog i den tredje boken i Platons *Staten*.¹² Där går Sokrates igenom alla de saker som poeterna bör förbjudas att skildra, detta i syfte att skydda läsaren från en felaktig karaktärsdaning. På samma sätt skall nu den kritiske tolkaren befrias från misstänksamhetens bojor, uppenbarligen i syfte att stå i tjänst åt en mer uppbygglig art av läsande. En kritisk invändning infinner sig angående min jämförelse: Sokrates avfärdade litteraturen av rädsla för dess kraft, medan Felski önskar vitalisera kritiken genom att föra den ut ur dess negativa predikament. Det förutsätter dock att vi accepterar hennes svepande tes och anklagelse om kritikens tillstånd. Vi tycks stå inför idén om en postkritik vars utgångspunkter jag ställer mig ytterst tveksam till. Men den invändningen framstår plötsligt som sprungen ur en redan förlegad, "negativ" och ideologikritisk era.

1. Se Michel Foucault, *Qu'est-ce que la critique? Texte imprimé: suivi de La culture de soi*, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 2015.
2. Rita Felski, *The Limits of Critique*, Chicago & London: University of Chicago Press, 2015.
3. *Ibid.*, s. 20 respektive s. 31. Felskis anglosaxiska term på det säsämnda är "a hermeneutics of suspicion".
4. Se t.ex. Alison Scott-Baumann, *Ricoeur and the Hermeneutics of Suspicion*, New York: Bloomsbury Publishing, 2009. Felski tvingas också konstatera att termen spelar ringa roll i Ricoeurs tänkande och att hon därför har följande tillvägagångssätt: "Rather, I appropriate his phrase as a stimulus to thought" (s. 30). Vad Ricoeur framförallt talar om är Marx, Nietzsche och Freud som misstänksamhetens tre mästare, "maîtres du soupçon", i försöket att övervinna moraliska och ideologiskt givna fundament. Se t.ex. Paul Ricoeur, "Démystification de l'accusation", i *Le conflit des interprétations: Essais d'herméneutique*, Paris: Édition du Seuil, 2013.
5. Felski, 2015, s. 127.
6. Yves Citton, *Lire, interpréter, actualiser: Pourquoi les études littéraires?*, Paris: Éditions Amsterdam, 2007, samt Marielle Macé, *Façons de lire, manières d'être*, Paris: Gallimard, 2011.
7. Felski, 2015, s. 178.
8. Felski tilldelades 2016 en professur vid Syddansk Universitet, samt ett ansenligt forskningsanslag från Det Frie Forskningsråd i Danmark.
9. Felski, 2015, s. 173.
10. Exemplet anspelar här på Felskis hänvisning (Felski, 2015, s. 177) till Macés omläsning av Flauberts notoriska exempel: hur Emma Bovary förläser sig på dålig romantisk litteratur, vilket leder till en förfelad verklighetsbild om kärlekens väsen. Hos Macé vänds denna negativa erfarenhet av läsandet till en glädjefull möjlighet att fly från vad Felski i sammanhanget kallar "ordinary consciousness" (s. 177).
11. Se Felski, 2015, avsnittet "Critique comes from below" och särskilt s. 140f. I själva verket tangerar tanken Foucaults syn på kritik som jag inledningsvis refererar till.
12. Platon, *Skrifter. Bok 3. Staten*, övers. Jan Stolpe, Stockholms: Atlantis, 2003, s. 109–121.

REFLEKTION

Ingeborg Löfgren

I "Postkritisk läsning" presenterar Rita Felski en lovvärd och lovande hermeneutisk ansats.¹ Felski vill ge ett alternativ till den skeptiska läsart som inom den samtida litteraturvetenskapen har blivit i stort sett synonym med tolkning. Att läsa på ett sofistikerat vis har blivit närpå detsamma som att läsa *kritiskt*, det vill säga misstänksamt, med distans, i avsikt att avslöja. Felskis diskussion tar avstamp i tidigare försök att göra upp med en *misstänksambetens hermeneutik*, för att tala med Paul Ricoeur.² Detta slags tolkningskritik associeras vanligtvis med texter som Susan Sontags klassiska essä "Against Interpretation" (1964), eller med mer samtida texter som Eve Kosofsky Sedgwicks "Paranoid Reading" (2003) och Stephen Bests och Sharon Marcus försvar av "surface reading".³

Bland dessa föregångare är jag mest förtjust i Sedgwick och det är därför med glädje jag kan konstatera

att Felski tydligast ansluter sig till hennes nyanserade syn på tolkning. För liksom Sedgwick är Felski vare sig avogt inställd till djuptolkning (som Best och Marcus) eller tolkning *per se* (som Sontag). Generellt motsätter sig Felski inte heller misstänksam tolkning:

Hermeneutics has been diagnosed, deconstructed, and denounced. Looking quizzically at this drive to demystify, we have queried the various efforts to get "beyond" interpretation. [...] Our enemy is not interpretation as such but the kudzu-like proliferation of a critical methodology that has crowded out alternative forms of life.⁴

Felski vänder sig alltså inte mot misstanken som sådan. Hon ser att den har sin plats i litteraturstudiet, men påpekar dess förödande självgoda gränslöshet. Felski menar att vårt ensidiga fokus på misstänkens hermeneutik har hindrat oss från att uppöva andra, lika viktiga, sensibiliteter och förmågor. Det handlar

om aspekter som förmågan att kunna läsa nyfiket och välvilligt – och inte minst med en utvecklad förmåga att diskutera våra emotionella och moraliska reaktioner på skönlitteraturen:

Emotions are not mere icing on the cake – at best a pleasurable distraction, at worst a mystifying spell to be broken so that the work of the hard-nosed analysis can begin. Rather, affective engagement is the very means by which literary works are able to reach, reorient, and even reconfigure their readers.⁵

Här blir Felski som mest frigörande, även utifrån en svensk kontext. Vem känner inte igen den ofta outtalade och föraktfulla attityden inför det personliga, det känsllosamma? En attityd som ofta riktas mot den oskolade läsaren, kanske förstaterminsstudenten, som funderar över bokens moral och dess relation till det egna livet – usch så banalt och oinsiktsfullt!

Felski låter sig inte nöja med denna typ av, ofta mycket illa underbyggda, avfärdanden av litteraturens relevans i våra liv och vårt tänkande. Dock påminner hon oss om att vi så klart kommer att förbli banala i vårt hanterande av dylika frågor om vi aldrig uppövar vår förmåga att diskutera dem på ett kvalificerat och intellektuellt stringent sätt. Felski uppmanar oss att undersöka hur liv och litteratur möts samt hur:

scraps and snatches of the books we read weave their way into the texture of our daily experience. This bleeding of literature into life is not a result of a naive reading that requires a corrective slap on the wrist from the critical theorist. Rather, it is the means by which artistic models help to shape what Macé calls a stylistics of experience. Reading, in this sense, is not just a cognitive activity but an

embodied mode of attentiveness that involves us in acts of sensing, perceiving, feeling, registering, and engaging.⁶

Även om Felski själv nog skulle invända mot följande beskrivning – eftersom den tillskriver henne ett slags genomsökande hon eventuellt skulle uppfatta som en fortsättning på misstänksamhet – så är en av hennes största styrkor synandet av intellektuella *stämningar* som på ett svårgripbart men ändå påtagligt sätt präglar litteraturvetenskapen.⁷ Mot en ängsligt negativ anda, som i ”kritikens” namn tenderar att vidlåda såväl seminariediskussioner som sakkunnigutlåtanden och kommentarer på studentarbeten, ställer Felski krav på ett slags positivt mod och ärlighet hos litteraturforskaren: Vad drog oss till litteraturen från början? Vad är det egentligen som lockar, fascinerar och plågar oss? Är det dessa frågor vi fördjupar oss i? Är det dem vi ägnar vår själsmöda åt att sätta ord på och förstå? Om inte, varför?

1. Rita Felski, *The Limits of Critique*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 2015.
2. Se Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, övers. Denis Savage, New Haven & London: Yale University Press, 1970.
3. Se Susan Sontag, ”Against Interpretation” (1964), i *Against Interpretation and Other Essays*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1966, s. 3–14; Eve Kosofsky Sedgwick, ”Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You’re So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You”, i *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*, Durham & London: Duke University Press, 2003, s. 123–151, samt Stephen Best och Sharon Marcus, ”Surface Reading. An Introduction”, *Representations*, vol. 108, 2009:1, s. 1–21.
4. Felski 2015, s. 174f.
5. *Ibid.*, s. 177.
6. *Ibid.*, s. 176.
7. En mer utförlig teoretisk diskussion av hur ”anda” och ”stämning” strukturerar ett fälts värderingar och omdömen förs i första kapitlet av *The Limits of Critique*. Stämningars relevans för diskussionen i ”Postkritisk läsning” syns därför kanske bättre om man läst boken i sin helhet. Se i synnerhet Felski, 2015, s. 20f.